

“DUGOH XUSAYNIY – 4” ASARINING QISQA TASNIFI

Toshtemirov Qobuljon Qubbijonovich – Andijon davlat pedagogika instituti, “Musika ta’limi, tasviriy san’at va muhandislik grafikasi” kafedrası o’qituvchisi,

Shukirillayeva Mehrinoz Sherzodbek qizi – Andijon davlat pedagogika instituti, “Ijtimoiy-gumanitar fanlar va san’at” fakulteti, III bosqich talabasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada maqom san’atining tarixi, mazmuni va shakllanishi haqidagi tushunchalarni qamrab oladi. Maqom san’atining kelib chiqish tarixi, yo’nalishlari va birinchi yo’nalishi bayon etilgan.

Kalit so’zlar: maqom, maqom yo’nalishi, ipak yo’li madaniy almashinuvi, o’n ikki maqom tizimi, badiiy an’analarning uyg’unlashuvi, Farg’ona-Toshkent maqom yo’li

Maqom (arab tilidan olingan bo’lib — joy makon o’rin ma’nolarin anglatadi) — O’zbek maqom san’ati Sharq musiqiy madaniyatining noyob durdonalaridan biri bo’lib, o’zining boy tarixi, yuksak badiiy qiymati va xalqimiz madaniy merosida alohida o’rin egallaydi. Ushbu san’at turi nafaqat O’zbekiston, balki Markaziy Osiyo xalqlari musiqiy an’analari rivojida ham katta ahamiyat kasb etadi.

TARIXIY RIVOJLANISHI. Maqom san’ati o’zining ildizlarini qadimiy davrlardan boshlab, xalq qo’shiqlari va an’anaviy musiqa turlariga borib taqaladi. XIII-XV asrlarda yashagan buyuk musiqashunoslar Al-Farobiy, Ibn Sino va Safiuddin Urmaviy maqomning nazariy asoslarini ishlab chiqqanlar. Ayniqsa, Alisher Navoiy davrida maqom san’ati yuksak darajada rivojlangan. Navoiy maqom musiqasini nazariy jihatdan tadqiq qilib, uni ijodiy jihatdan rivojlantirishga hissa qo’shgan.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida esa maqom san’ati yangi bosqichga chiqdi. Xususan, Xorazm, Farg’ona va Buxoro maqomlari shakllanib, o’ziga xos

uslub va yo'nalishlarga ega bo'ldi. Bu davrda maqomchilar ijodiy jamoalari tashkil etilib, ular san'atni keng ommaga tarqatishda muhim rol o'ynadilar.

O'ZBEK MAQOMLARINING TUZILISHI. O'zbek maqom san'ati odatda ikki asosiy turga bo'linadi:

Shashmaqom - Buxoro va Samarkand mintaqalarida keng tarqalgan bo'lib, olti asosiy bo'limdan iborat. Har bir bo'lim alohida usul va ohanglarga ega.

Xorazm maqomi - Xorazm viloyatida shakllangan bo'lib, u o'ziga xos ohang va ijro texnikasi bilan ajralib turadi. Shashmaqom quyidagi qism va bo'limlardan tashkil topgan: Rost, Dugoh, Segoh, Chorgoh, Bayot, va Navo. Har bir maqomning o'ziga xos melodik shakllanishi va ritmik strukturalari mavjud.

IJRO AN'ANALARI. Maqom ijrosi professional maqomchilar tomonidan amalga oshiriladi. Ushbu san'at turini ijro etish katta mahorat va bilim talab qiladi. O'zbek maqomlarida ijrochilar ikki guruhga bo'linadi:

Xonandalar - maqomni kuylaydigan ijrochilar.

Cholg'uchilar - tor, dutor, doira, nay kabi milliy cholg'u asboblariida jo'rlik qiladigan musiqachilar.

Maqom ijrosi odatda teatr sahnalarida, madaniy tadbirlarda va milliy bayramlarda taqdim etiladi. Xonanda va cholg'uchilarning muvofiq ishlashi va improvizatsion mahorati maqomning eng muhim xususiyatlaridan biridir.

MAQOMNING NAZARIY ASOSLAR

O'zbek maqomlari musiqiy nazariyada "mug'am" deb ataladigan tuzilma asosida shakllangan. Mug'am musiqasi maxsus lad tizimiga asoslanib, ohang va ritm uyg'unligini ta'minlaydi. Maqomning tuzilishi va ijro uslublarini o'rganishda buyuk musiqiy nazariyotchilar Abdurauf Fitrat, Boriy Rahimov va Yunus Rajabiylarning xizmatlari katta.

Bugungi kunda, maqom san'atining hozirgi holati, O'zbekiston Respublikasi hukumati tomonidan maqom san'atini rivojlantirish va saqlashga katta e'tibor qaratilmoqda. 2018-yilda Shahrisabz shahrida birinchi xalqaro maqom festivali o'tkazildi. Ushbu festival maqom san'atini dunyo miqyosida targ'ib qilish va yosh avlodni bu san'atga qiziqtirishda muhim rol o'ynadi. Respublika miqyosida maqom

san'atini o'rganish va targ'ib qilish maqsadida maxsus ta'lim muassasalari va maqom ansambllari tashkil etilgan. Shuningdek, UNESCO tomonidan O'zbek maqomi insoniyatning nomoddiy madaniy merosi ro'yxatiga kiritilgan. Maqom yo'nalishi Sharq musiqasining asosiy tushunchalaridan biri bo'lib, dastlab torli cholg'u asboblari pardalarida tovush balandligini belgilash uchun ishlatilgan. Keyinchalik u Sharq musiqa nazariyasida keng ma'noga ega bo'lib, kuy-ohanglar tizimi, musiqa janri va ijro yo'llarini anglatgan. Abu Yusuf Yoqub ibn Ishoq al-Kindiy va Forobiydan tortib, turli davrlardagi Sharq musiqashunoslari, jumladan Safiuddin al-Urmaviy, maqomlarni tadqiq qilib, O'n ikki maqom tizimini ishlab chiqqan. Ushbu tizim va unda keltirilgan maqomlar o'zbek, tojik, turkman, arab va boshqa xalqlarda turli nomlar va ijro uslublarida rivojlangan.

Shuningdek, maqom san'ati O'zbekistonning boy madaniy merosining bir qismi sifatida Temuriylar davridan buyon rivojlanib, Ipak yo'lining madaniy almashinuvi orqali shakllangan. Sovet davrida ham bu san'at zamonaviy ijro uslublari bilan yangicha ifodaga ega bo'lgan. Bugungi kunda esa O'zbekistonda maqom san'atiga yangicha qiziqish bilan qaralmoqda, uni an'anaviy va zamonaviy uslublarda o'rganish va ijro ularni qilish davom etmoqda.

Farg'ona-Toshkent yo'lida ijro etiladigan "Dugoh Husayniy" yo'nalishiga alohida e'tibor qaratilgan. Buxoro maqomlaridan farqli ravishda, Farg'ona-Toshkent maqom yo'lidagi bu asarlar kichik hajmda bo'lib, yakka tarzda ijro qilish uchun moslashgan. "Dugoh Husayniy - 4" singari asarlar maqom san'atining o'ziga xosligini saqlagan holda, zamonaviy ustoz san'atkorlar repertuarida keng o'rin egallaydi.

Ko'pincha "o'zbek maqom san'ati" yoki "maqom timsollari" deb ataladigan o'zbek maqomi san'ati mamlakatning boy madaniy gobelenlari ta'sirida chuqur tarixiy ildizlarga ega. Bu yerda uning kelib chiqishi va rivojlanishi haqida umumiy ma'lumot: Tarixiy fon Ipak yo'lining ta'siri: O'zbekistonning Ipak yo'li bo'ylab joylashishi Sharq va G'arb o'rtasidagi madaniy almashinuvni osonlashtirgan. Bu fors, arab va keyinchalik rus madaniyatlari ta'sirida badiiy an'analarning uyg'unlashuviga olib keldi. O'zbek san'atida uchraydigan murakkab naqsh va naqshlar ana shu xilma-

xillikni aks ettiradi. Temuriylar davri: Temuriylar imperiyasi (14—15-asrlar), ayniqsa, Temur (Temurlan) hukmronligi davrida san'at va me'morchilik sezilarli darajada gullab-yashnagan. Samarqanddagi Registon kabi mahobatli binolarning qurilishi murakkab koshinkorlik va xattotlikni namoyish etib, mintaqada maqom san'ati me'yorini belgilab berdi. Sovet davrida sotsialistik g'oyalarni aks ettiruvchi san'at yaratishga e'tibor qaratildi. Biroq maqom belgilari madaniy ahamiyatga ega bo'lib ko'pincha zamonaviy badiiy ifodalar bilan uyg'unlashdi. Bugungi kunda yurtimizda maqom san'atiga bo'lgan qiziqish qayta uyg'unmoqda hamda e'tibor qaratilmoqda. Ayni shu davrda zamonaviy didga mos keladigan innovatsiyalar ham mavjud. Shuningdek, an'anaviy va milliy hamda zamonaviy san'atimizning uyg'unligi madaniy merosni saqlab qolishga va yosh avlodni ma'naviy hamda madaniy ongini yuksalishiga ko'mak bo'la oladi.

Farg'ona-Toshkent maqom yo'lidagi "Dugoh-Husayniy"larni maqom shaklidagi bir tizim deb qarashimiz, uning I-V gacha bo'lgan taronalarni o'zida aks ettirganligidadir. Shashmaqom tarkibiga qiyoslasak, Buxoro maqomlarida ijrochidan keng ko'lamli ovoz hajmi talab etilganligi bois ansambl bo'lib ijro qilinsa, Farg'ona-Toshkent maqom yo'lidagi asarlar kichikroq hajmda tuzilgan bo'lib, yakka tarzda ijro qilish imkoniyati beradi. "Dugoh Husayniy" lar ham kichikroq ixcham shaklda tuzilgan go'zal va betakror asralar sirasidan. Shuning uchun ham ko'plab ustoz san'atkolar ijro dasturlaridan joy olgan desak mubolag'a bo'lmaydi. "Dugoh Husayniy"lar o'ziga xos asarlar turkumidir. Uning o'ziga xosliklaridan biri shundaki, hamma "Dugoh Husayniy"lar bitta tovush tizimida ijro etiladi. **Dugoh Husayniy**, Dugoh Husayn — 1) O'rta asr O'n ikki maqom tizimida Husayniy maqomining Dugoh sho'basi; 2) Buxoro Shashmaqommda Dugoh maqomining nasr yo'lidagi sho'balaridan biri; 3) Toshkent — Farg'ona maqom yo'maridagi turkum. U parda tuzilishi hamda kuy-ohanglar mushtarakligida turli vazn-usullar negizida 7 qismdan iborat hisoblanadi.

Asosan, maqom yo'nalishida Farg'ona-Toshkent vohasining yetuk vakillari Mamadbobo Sattorov, Bolta Hofiz, Jo'raxon Sultonov, Ma'murjon Uzoqov, Rasulqori Mamadaliyev, Orifxon Hotamov, Hakimjon Fayziyevlar, qolaversa, Berta

Davidova, Saodat Qobulova, Mastoba Ergasheva, va Munajat Yo‘lchiyevalar ijrosida go‘zal va mukammal ijrolarni tinglashimiz mumkin.

Bundan ko‘rinib turibdiki, maqom san‘atida “Dugoh Husayniy” qanchalar xalqchil, ommalashgan, ixcham hajmli bo‘lgani bilan bir qatorda, nafis hamda nozik pardalar yaqqol jilolanadi va biz bu ohanglarni yuqorida keltirib o‘tgan ustozlarning ijrolarida ko‘rishimiz mumkin.

Keyinchalik bizdek yoshlar ushbu meroslarimizni go‘zal holatini saqlash uchun, tub mohiyatini anglagan holda ijro etib, ustozlar ijro an‘analarini kelgusi yosh avlodlarimizga yetkazishda o‘z hissamizni qo‘shishimiz ayni muddaodir. O‘zbek maqom san‘ati milliy madaniyatimizning bebaho qismi bo‘lib, uning rivojlanishi va saqlanishi har birimiz uchun katta ahamiyatga ega. Bu san‘at nafaqat musiqa ixlosmandlari, balki xalqimiz tarixi va ma‘naviyati bilan qiziqadigan har bir inson uchun qimmatli manba hisoblanadi. Uni o‘rganish, asrab-avaylash va kelgusi avlodlarga yetkazish barchamizning muqaddas burchimizdir.

Xulosa. Matnda maqom san‘ati Sharq musiqasidagi muhim tushuncha ekanligi, uning kelib chiqishi va rivojlanish jarayoni haqida so‘z boradi. Dastlab torli cholg‘ular pardasidagi tovush balandligini belgilash ma‘nosida qo‘llangan maqom, keyinchalik musiqa nazariyasida keng qamrovli tizimga aylangan. O‘zbek maqom san‘ati Temuriylar davridan rivojlanib, xalq an‘analari va zamonaviy ta’sirlar bilan boyigan. Bugungi kunda bu san‘atga bo‘lgan qiziqish kuchayib, Farg‘ona-Toshkent yo‘lidagi “Dugoh Husayniy” kabi turkumlar uning o‘ziga xos namunasi sifatida keng ijro etilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Rajabov I. Maqomlar masalasiga doir. T,O‘zadabiynashr, 1963.
2. Otanazar Matyoqubov. Maqomot. T.; Musiqqa nashriyoti. 2004.
3. [O‘zME](#). Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.